

*Костенко І. В.,**аспірант кафедри загальноправових дисциплін
факультету права та масових комунікацій**Харківського національного університету внутрішніх справ*

СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПРИВАТНИХ ОСІБ НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ В РОЗПОРЯДЖЕННІ СУДУ

Анотація. Статтю присвячено розгляду структурних елементів механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду.

Ключові слова: механізм забезпечення реалізації прав людини й громадянина, суд, розпорядник інформації, публічна інформація, адміністративна процедура.

Постановка проблеми. Конституція України (ст. 34) гарантує право кожного на інформацію [1], що включає в себе також право доступу до публічної інформації, зокрема, право приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду. Для реалізації приватними особами цього права держава повинна створити всі необхідні умови, тобто забезпечити реалізацію прав приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду. Мова йде про те, що право приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду (якщо мати на увазі його використання, реалізацію), повинне так чи інакше за допомогою державних органів у межах їх компетенції набути певних юридичних характеристик, наприклад, закріплення в законодавстві, забезпечення юридичними засобами здійснення, охорони й захисту [2]. Сукупність таких юридичних засобів та засобів, за допомогою яких створюються умови для реального втілення приватними особами закріпленого в правових нормах суб'єктивного права на отримання інформації, що перебуває в розпорядженні суду, має назву механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні аспекти механізму забезпечення реалізації прав людини й громадянина висвітлені в працях К.Г. Волинка, Е.А. Виршикової, В.А. Лебедева, Ж.М. Пустовіта, М.І. Сірого, Р.В. Філіппова, Е.Н. Хазова, В.І. Шишкіна та інших. Окремо слід наголосити на проведенні досліджень механізму забезпечення конституційного права людини й громадянина на судовий захист (І.О. Бакірова), на повагу до її гідності (В.Д. Недбалюк), на вищу освіту (В.М. Шапиро), на свободу слова (Т.В. Збирак) тощо. Однак попри закріплення механізму забезпечення реалізації права на доступ до публічної інформації в Законі України «Про доступ до публічної інформації» [3], поняття, особливості та складові елементи цього механізму не були предметом спеціального наукового дослідження.

У зв'язку із цим **метою статті** є характеристика основних структурних елементів механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переходячи до характеристики внутрішньої будови механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду, слід наголосити, що в до-

відкових виданнях під механізмом розуміють певну систему, призначену для перетворення руху одного або декількох тіл у необхідний рух інших тіл [4]. Отже, механізм забезпечення реалізації прав людини й громадянина, як і будь-яка система, – це скінченна множина функціональних елементів, які взаємозалежні, взаємно доповнюють і взаємно впливають один на одного. Водночас кожен елемент цієї системи має своє призначення, виконує власну функцію [5].

У юридичній науці існує чимало думок щодо елементів механізму забезпечення реалізації прав людини й громадянина. Аналіз наукових праць дозволяє зробити висновок про існування двох підходів щодо складових цього механізму.

Так, відповідно до широкого підходу науковці відносять до елементів механізму забезпечення реалізації прав людини й громадянина практично всі юридичні засоби, без яких людині та громадянину неможливо реалізувати своє суб'єктивне право. Серед них, зокрема, поняття й умови реалізації основних прав, свобод та обов'язків; суб'єкти реалізації основних прав, свобод та обов'язків; гарантії реалізації основних прав, свобод та обов'язків (відповідальність, контроль); правовий захист основних прав, свобод та обов'язків; способи активної реалізації основних прав, свобод та обов'язків; кошти, що забезпечують реалізацію основних прав, свобод та обов'язків; процесуальні стадії реалізації основних прав, свобод та обов'язків [6; 7, с. 74]. Деякі вчені додають до цього ще й правові норми, правомірну діяльність суб'єктів прав людини й громадянина, гласність, громадську думку [8, с. 86–89]. Така позиція науковців видається не зовсім вдалою, оскільки всі перелічені правові категорії є різними за змістом і потребують відповідної систематизації.

Інші вчені систематизували вищезгадані юридичні засоби за певними критеріями. Зокрема, О.О. Кукшинова виділяє правові, організаційні та технічні засоби забезпечення реалізації прав особи [9]. До правових засобів належить система загальнообов'язкових правил поведінки, юридична сила яких охороняється державою, включаючи правові гарантії та принципи забезпечення реалізації прав особи. Організаційними засобами є створення системи органів влади й наділення їх відповідними повноваженнями щодо забезпечення реалізації прав особи. Технічне забезпечення – це створення й використання будь-яких матеріальних ресурсів. Вважаємо, що автор зазначив два основні елементи в механізмі забезпечення реалізації прав людини й громадянина, оскільки лише в правовій державі за наявності законодавства й системи державних органів можна забезпечити реалізацію прав особи.

Заслуговує на увагу й точка зору Р.В. Філіппова, який, орієнтуючись на характер заходів щодо створення умов для забезпечення реалізації прав людини й громадянина, розрізняє заходи матеріально-технічного й організаційно-управлінського характеру [10], які він вважає зовнішніми факторами, що забез-

печують реалізацію суб'єктивних прав у поведінці особи, та заходи соціально-психологічного характеру як внутрішні умови реалізації суб'єктивних прав особи. На його думку, проблему реалізації прав і свобод особи не може бути розглянуто суто у формально-юридичному аспекті, оскільки особливого значення набувають фактори соціально-психологічного, особистісного, морального стану особи, які обумовлюють процес реалізації прав і свобод особи. На нашу думку, віднесення до елементів механізму забезпечення реалізації прав людини й громадянина соціально-психологічних заходів є спірним питанням у межах юридичної науки. Питання психологічного стану особи віднесені до інших видів наук, тому заради усунення плутанини між суто юридичними проблемами й питаннями інших сфер знань ми залишимо без уваги дослідження внутрішнього стану особи, у якому вона знаходиться, коли мова йде про реалізацію суб'єктивних прав особи.

З іншого боку до цього питання підійшов учений-адміністративіст С.В. Петров, який вважає, що до механізму забезпечення реалізації прав людини й громадянина відносяться інститут адміністративної процедури, інститут адміністративної відповідальності, інститут позасудового оскарження [11, с. 79]. Проте такий поділ внутрішніх елементів механізму забезпечення реалізації прав людини й громадянина, на наш погляд, є класичним для теорії адміністративного права. На жаль, він не має характеру універсальності, адже механізм забезпечення реалізації прав людини й громадянина та його складові мають бути загальними, базовими категоріями, які можна використувати в будь-якій галузі права.

Найбільш вдалою та комплексною, за нашим переконанням, є конструкція, представлена О.В. Турутою, яка пропонує виділяти нормативний, інституційний, процесуальний і результативний елементи в механізмі забезпечення реалізації прав людини й громадянина [12]. На думку науковця, нормативний елемент складається з двох елементів: а) нормативно-матеріальний – права й свободи людини та громадянина, зміст яких викладено без підміни назвою й усунення двозначності відповідними нормами матеріального права; б) нормативно-процесуальний – ретельно деталізована процедура (стадії) реалізації прав і свобод людини й громадянина, визначена нормами процесуального права, закріплені в приписах законодавчих актів, завдяки чому права й свободи набувають прозорого порядку реалізації. Інституційний елемент в механізмі забезпечення реалізації прав людини й громадянина – система державних органів, які офіційно наділені повноваженнями охороняти, сприяти реалізації та захищати (в разі порушення) права й свободи громадян (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, загальні та спеціалізовані суди, нотаріат, адміністративні органи, а також Європейський суд із прав людини, втручання якого в процес захисту прав і свобод громадян має бути винятком). Процесуальний елемент в механізмі забезпечення реалізації прав людини й громадянина – формування досвіду означеними органами щодо прийняття адміністративних, судових, нотаріальних рішень щодо відновлення або компенсації порушених прав і свобод. Результативний елемент в механізмі забезпечення реалізації прав людини й громадянина – ефективні наслідки прийнятих судовими й адміністративними органами процесуальних рішень, що виражаються в доведенні їх до виконання. Однак попри загальну узгодженість зазначених елементів та коректність їх назв, вони всі, окрім інституційного, на нашу думку, є спірними за змістом та потребують певного уточнення.

З огляду на вказані елементи механізму забезпечення реалізації прав людини й громадянина можна зробити висновок про

різноманітність позицій науковців щодо цього питання. Наведення всіх існуючих юридичних засобів, застосування яких дозволяє створювати умови для реалізації людиною та громадянином наданих їм суб'єктивних прав, не дозволяє вести мову про механізм забезпечення реалізації прав людини й громадянина як цілісну систему. Це можливо лише за наявності чітко визначеного критерію, що дозволяє об'єднати взаємопов'язані між собою елементи в єдиний механізм.

На наш погляд, таким критерієм виступають правовідносини як юридичний зв'язок між суб'єктами цих відносини із приводу об'єкта відносин, наповнений взаємними правами й обов'язками. Слушним із цього приводу є висловлювання Л.С. Явича, який зазначав, що право є нічим, якщо його положення не знаходять своєї реалізації в діяльності людей та їхніх організацій, у суспільних відносинах [13, с. 201].

Загальновідомо, що правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, у яких загальна модель поведінки особи розглядається в індивідуальній площині суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Відповідно, забезпечення реалізації прав людини й громадянина можна розглядати крізь призму правовідносин, які виникають між уповноваженими державними органами та людиною й громадянином, що пов'язані між собою суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Сторони в правовідносинах виступають як уповноважені й зобов'язані особи, де права та інтереси одних осіб можуть бути реалізовані через виконання обов'язків іншими.

Як і будь-які правовідносини, правовідносини між уповноваженими державними органами та людиною й громадянином виникають, припиняються або змінюються на основі правових норм, які впливають на поведінку людей і через неї реалізуються. Однією зі сторін у цих правовідносинах є уповноважений державний орган, що безпосередньо забезпечує реалізацію прав людини й громадянина. Чинним законодавством визначено конкретний порядок дій уповноважених державних органів щодо забезпечення реалізації прав людини й громадянина, що знаходять свій прояв у певній адміністративній процедурі. За будь-які порушення чинного законодавства щодо забезпечення реалізації прав людини й громадянина уповноважені державні органи може бути притягнуто до юридичної відповідальності, або їх рішення, дії та бездіяльність може бути оскаржено в адміністративному суді. Слід наголосити на тому, що ми намагасмося виділяти лише ті елементи, які є необхідними для виникнення правовідносин, адже саме в межах правовідносин може відбуватися реалізація права людиною та громадянином, передумовою якої є забезпечення уповноваженими органами такої реалізації.

У зв'язку із цим ми вбачаємо доцільним виділяти в механізмі забезпечення реалізації прав людини й громадянина такі елементи: нормативно-матеріальний, інституційний, процедурний і процесуальний. Ці складові елементи мають комплексний та узгоджений характер. Відсутність одного з них унеможливило забезпечення реалізації прав людини й громадянина. Вважаємо, що саме з таких елементів складається механізм забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду.

Ведучи мову про перший елемент механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду, зазначимо, що він передбачає існування достатньої за обсягом і досконалої за змістом нормативно-правової бази в цій сфері. Завдяки такому кроку можна встановити чіткі й зрозумілі правила поведіння всіх учасників суспільних відносин, які виникають із приводу доступу до названого виду публічної інформації. На сьогоднішній день

сформульоване завдання виконується завдяки багатьом нормативним актам.

Слід сказати, що характеристики нормативно-правових актів у сфері забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду, було приділено чимало уваги, тому не вважаємо за потрібне детально зупинятися на цих актах. Лише зазначимо, що в чинних нормативних актах, які діють у сфері функціонування органів судової влади, нечітко сформульовано, які саме види інформації можуть формуватися в процесі роботи судів, до яких із цих видів повинні мати доступ приватні особи. Вважаємо, що таку ситуацію може бути вирішено за аналогією з досвідом, який накопичено у сфері функціонування суб'єктів публічної адміністрації. Так, наприклад, в органах виконавчої влади формуються вичерпні переліки видів публічної інформації, яка формується в процесі їх роботи. У цих переліках зазначається не лише вид інформації, а й статус (інформація загальнодоступна, інформація з обмеженим доступом тощо), що, безумовно, позитивно впливає на розуміння приватними особами обсягів їх правових можливостей щодо доступу до такої інформації. Зазначимо, що на сьогодні діяльність суб'єктів публічної адміністрації щодо формування названих переліків не отримала в літературі всебічної підтримки. Окремі автори висловлюються проти подібних заходів, проте, на наш погляд, така практика, принаймні на сучасному етапі, тобто тоді, коли в Україні лише формується розуміння інституту доступу до публічної інформації, є позитивною та такою, що знаходить безумовну підтримку приватних осіб.

Другим елементом механізму забезпечення реалізації приватними особами права на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду, є інституційний елемент – суд як розпорядник цієї інформації відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [3]. Мова йде про розгляд суду як суб'єкта публічної адміністрації, зокрема, суб'єкта публічного права, який здійснює управлінські функції на основі законодавства з метою забезпечення реалізації приватними особами права на доступ до інформації, що перебуває в його розпорядженні [11, с. 82].

Суд як суб'єкт управлінських відносин здійснює управлінську діяльність із метою організації роботи суду як органу судової влади, забезпечення здійснення справедливого й об'єктивного правосуддя. Головна особливість цієї діяльності полягає в тому, що вона носить внутрішньо організаційний характер, тобто спрямована переважно всередину підвідомчої системи для створення необхідних умов її функціонування. Із цього постає необхідність аналізу внутрішньої організації суду як органу державної влади та відповідної управлінської діяльності суду, спрямованої на забезпечення функціонування суду.

Слід погодитись, що найбільш повно зміст управлінської діяльності суду щодо організації своєї роботи відображають надані його апарату владні повноваження у сферах організаційного забезпечення (здійснення виконання наказів і розпоряджень голови суду, наказів керівника апарату суду), документального й інформаційно-технічного забезпечення (належна організація роботи з документами в апараті суду, правильність їх оформлення та своєчасність проходження, приймання, реєстрації й експедиційної обробки), фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення. Вони показують, наскільки чисельними, складними й різноманітними є питання, що вирішує апарат суду для забезпечення функціонування суду.

Переходячи до характеристики ще одного елемента механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду (процедурного), слід зазначити, що відповідно до закону суд як розпоряд-

ник інформації забезпечує доступ до інформації, що перебуває в його розпорядженні, двома шляхами: 1) систематичним та оперативним оприлюдненням інформації; 2) наданням інформації за запитами на інформацію. Зазначена діяльність суду здійснюється в межах встановленої законом процедури. Підтвердженням цього виступає положення Конституції України [1], відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і в спосіб, передбачений Конституцією України та законами України (ч. 2 ст. 19) [1]. Отже, суд як орган державної влади, зокрема судової влади, повинен забезпечити реалізацію приватними особами права на доступ до інформації, що перебуває в його розпорядженні, у межах встановленого законом порядку та строку. А це можливо лише в межах адміністративних процедур. Адміністративні процедури завжди пов'язують з існуванням спеціального правового порядку в здійсненні тих чи інших дій або прийнятті відповідних рішень суб'єктами публічної адміністрації [11, с. 158], до яких у межах нашого дослідження ми відносимо й суд. Таким чином, можна зробити висновок, що сутністю процедурного елемента механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду, є наявність адміністративних процедур, тобто встановленого законом порядку дій суду як розпорядника інформації щодо забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в його розпорядженні.

Останнім елементом механізму забезпечення реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду, на наш погляд, є процесуальний елемент. Його сутність виражається в правових наслідках для конкретних суддів, які є відповідальними за забезпечення судом реалізації права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в його розпорядженні. Мова йде про юридичну відповідальність судді за порушення законодавства про доступ до публічної інформації та оскарження рішення, дії чи бездіяльності судді як розпорядника інформації внаслідок порушень права приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду.

Висновки. Отже, механізм забезпечення реалізації прав приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду, – це певна система, яка створює необхідні умови для «руху» прав приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду, тобто для реалізації приватними особами наданих їм можливостей отримання цієї інформації. З упевненістю можна констатувати дуалістичну природу діяльності суду як органу судової влади. Поряд із процесуальною діяльністю, підставою якої є ст. 124 Конституції України щодо здійснення правосуддя, делегування якого іншим органам не можливе, суд здійснює позапроцесуальну діяльність, яка забезпечує можливість здійснення правосуддя та потребує злагодженої координації й управління. У контексті позапроцесуальної діяльності за внутрішньоорганізаційною діяльністю суди нічим не відрізняються від інших державних органів.

Безумовно, ми не можемо претендувати на завершеність вивчення механізму забезпечення реалізації прав приватних осіб на доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні суду, та вважаємо, що залишалось значне коло питань, які потребують подальших досліджень.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Реалізація прав і свобод людини та громадянина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9327>.

3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
4. Современная украинская энциклопедия : в 16 т. – X. : Клуб Семейного Досуга, 2005– . – Т. 9. – 2005. – 416 с.
5. Система [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Система>.
6. Югов А.А. Механизм реализации конституционных (основных) прав, свобод и обязанностей – ключевой компонент подлинного народовластия / А.А. Югов // Конституционное и муниципальное право. – 2008. – № 7. – С. 14–18.
7. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина / М. Савенко // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 1. – С. 68–83.
8. Теперик А.В. Защита избирательных прав граждан в Российской Федерации : [монография] / А.В. Теперик, М.С. Матейкович. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 304 с.
9. Кукшинова О.О. Правове регулювання доступу до відкритої інформації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.О. Кукшинова. – К., 2012. – 19 с.
10. Филиппов Р.В. Механизм обеспечения прав человека и место в нем суда присяжных / Р.В. Филиппов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://filippoff.pdf>.
11. Петров С.В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С.В. Петров. – Запоріжжя, 2013. – 196 с.
12. Турута О.В. Юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян / О.В. Турута [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://FP_index.htm_2010_2_84.
13. Явич Л.С. Общая теория права / Л.С. Явич. – Л. : Из-во Ленинградского ун-та, 1976. – 324 с.

Костенко И. В. Структура механизма обеспечения реализации права частных лиц на доступ к информации, находящейся в распоряжении суда

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению структурных элементов механизма обеспечения реализации права частных лиц на доступ к информации, находящейся в распоряжении суда.

Ключевые слова: механизм обеспечения реализации прав человека и гражданина, суд, распорядитель информации, публичная информация, административная процедура.

Kostenko I. The structure of the mechanism to ensure implementation of rights of individuals to access information that is at disposal of court

Summary. The article discusses consideration of constituent elements of the mechanism to ensure implementation of rights of individuals to access information that is at disposal of court.

Key words: mechanism to ensure implementation of rights of individuals, court, administrator of information, public information, administrative procedure.